

.....

TOKOVI

.....

Alekos Panagulis
student, Atina

VEROVATI U ČOVJEKA ZNAČI VEROVATI U NJEGOVU SLOBODU*

Alekos Panagulis, student tehnike iz Atine, ne mireći se s diktaturom vojne hunte koja je vladala Grčkom od 21. aprila 1967. godine, pokušao je početkom avgusta 1968. godine u Atini da izvrši atentat na vođu hunte pukovnika Papadopulosa. Za svoj naum nije imao saveznike – nije ih ni tražio. Student tehnike, koji je odlično poznao eksplozivne materije, sve je isplanirao sam. Spletom slučajnih okolnosti do savršenih detalja isplaniran atentat nije uspeo. Takođe, spletom slučajnih okolnosti (neki bi rekli, Božjim providenjem), do savršenosti isplanirano bekstvo nije uspelo. Alekos Panagulis je brzo uhvaćen i u jednom ekspresnom (prekom) suđenju osuđen na smrt. Vojna hunta, iako pod zaštitom “bastiona demokratije” SAD, zbog snažnog pritiska svetskog javnog mnjenja Panagulisa nije pogubila nego mu je kaznu smrti zamenila doživotnom robijom. Sužanjstvo Alekosa Panagulisa koje je trajalo više od šest godina i grozne patnje koje su mu priređivali činovnici hunte (a koje je mučno i zamišljati) označili su, međutim, početak kraja diktature u Grčkoj.

Istorija je, što je više proučavamo sve više uviđamo, sazdana od životnih paradoksa. Da je atentat na pukovnika Papadopulosa uspeo, student tehnike Alekos Panagulis ostao bi upamćen kao mladi terorista, jedan od mnogih koji su na teror odgovorili terorom. Međutim, robijajući po najgorim ostrvskim kazamatima Grčke, u ćelijama iskopanim u kamenu, smišljenim samo za njega, Alekos Panagulis je vrlo brzo postao najveći neprijatelj vojne diktature i noćna mora diktatora i svih njegovih satrapa. Svojom nepokolebljivom borbom, ovaj čovek, koji je obožavao život i disao slobodom, uspeo je da uzdrma temelje jedne moćne mašinerije zla. I ne samo to. Svojom borbom, on je uspeo da razobličiti podanički mentalitet pretežne većine svojih sunarodnika (koji je, inače,

---

* Naslov je dala redakcija, prema delu završne reči.

jednak kod svih ljudi na svakom mestu). Uspeo je svojom borbom, do srži iskreno, da pokaže kako diktatura nije bila samo uzrok patnje naroda Grčke već, pre svega, posledica prljavih manira i političkog sitnodušja onih koji su se najviše kleli u demokratiju.

Svojom besprekornom borbom jednog pravednika, misionara ljudske suštinske slobode, stekao je veliku ljubav među običnim svetom ali i mnogo neprijatelja među političkim konkurentima svih boja.

Po okončanju diktature i svrgavanju pukovničke hunte 1974. godine politički se angažovao. Nije se priklonio političkim partijama. Osnovao je u Atini levičarski politički list, veoma čitan u narodu. Izabran je na prvim slobodnim izborima za samostalnog poslanika u Grčkom parlamentu gde je, u maniru pravog narodnog tribuna, nastavio svoju borbu za razobličavanje prljave zakulisne politike koja je tada vođena u demokratskom grčkom parlamentu. Svoju veličinu pokazao je u najvećoj meri ne želeći da svedoči protiv Papadopoulosa i njegovih saradnika na procesu koji je vođen protiv njih. Za takvu odluku imao je svoje razloge. Vrlo logične. U jednom obraćanju sudskom veću, pokazavši na sitnog pukovnika i njegove pokunjene kamarade, zapitao se da li bi takav Papadopoulos mogao da vlada Grčkom – tom kolevkom demokratije da nije imao podršku ili bar (izazvane strahom) prećutno slaganje ili ravnodušnost pretežne većine Grka, a pre svih grčke inteligencije. Tvrdio je da diktature nema bez dobrovoljnih podanika i da je licemerno i odvratno da sudije koje su branile diktaturu i diktatora svojim presudama dobiju mogućnost da suđenjem diktatoru operu svoje savest.

Takav Alekos Panagulis mnogima je smetao. Pristalice vojne hunte, poražene ali i dalje dovoljno jake, želele su njegovu smrt. Glasnogovornici demokratije u Grčkoj tih godina, pak, nisu imali ništa protiv da on začuti, makar i zauvek. U jednom insceniranom saobraćajnom udesu, u kasno veče 3. maja 1976. godine, poterom nekoliko vozila po ulicama Atine nabačen na jedan “slučajno” parkirani kamion pun peska (što će po nalogu jednog drugog diktatora početkom oktobra 1999. godine na Ibarskoj magistrali u Srbiji biti ponovljeno kao delimično uspešno sredstvo razračunavanja s političkim protivnicima – prim. D.M.) jedva prevalivši tridesetpetu godinu života, Alekos Panagulis će okončati svoj život i svoju borbu i ući u legendu.

No, da li bi njegova kratka ali posve briljantna i originalna politička zvezda tako obeležila demokratsko nebo Grčke bez pomoći jedne žene koja je, gonjena svojim profesionalnim instinktom, ušla u njegov život? Hrabra Italijanka Oriana Falači¹ je, kad je Panagulis zatvoren, već

1 Kontroverzna italijanska novinarka Oriana Falači, koja je izveštavala sa svih svetskih kriznih žarišta od Latinske Amerike, preko Južnoafričke republi-

bila slavna novinarka koja je svoje oštro i moćno pero već ovenčala slavom izveštavajući o ratovima i političkim nemirima na svim kontinentima i pišući nadahnute reportaže o mnogim borcima protiv diktatura u Svetu. Panagulisova samotnjačka borba joj je došla kao naručena za dalje sticanje novinarske slave. Poželevši da intervjuiše hrabrog studenta, ne štedeći ni veze ni sredstva, pohrlila je u susret Panagulisu. Ali već posle prvog susreta njeno interesovanje za hrabrog Grka nije bilo samo profesionalno. Strasna emotivna veza koja je ubrzo nastala među njima dvoma učinila ju je glavnim lobistom u borbi za njegovu slobodu. Ali još više, ta veza učinila ju je svedokom i beležnikom njegovog života. Tako je nastala knjiga *Jedan čovek*² – svetski bestseler, izuzetno svedočanstvo o poslednjim godinama života Alekosa Panagulisa. Među najbriljantnijim stranicama u ovoj knjizi su, možda, one na kojima Oriana Falači rekonstruiše Panagulisove političke govore i završne reči na suđenjima.

Ovde prenosimo Panagulisovu završnu reč pred prvostepenim sudom 10. i 17. novembra 1968. godine, koja je istovremeno primer i političkog i sudskog govora, odnosno radi se o tzv. sudskom političkom govoru (posebna vrsta političkog govora), kada se završna reč na sudu upotrebljava u političke svrhe.

(Napomene dao Dejan A. Milić)

Završna reč na suđenju kazana 10.11.1968. godine

“Gospodo iz prijekog suda, bit ću kratak. Neću vam dosađivati. Čak se neću zadržavati na beščasnoj istrazi kojoj sam bio izložen: dovoljno mi je ono što sam već rekao. Prije nego ispitam optužbe na moj račun, draže mi je ustrajati na drugom vidu sramotne istrage koja se mene tiče: vaš pokušaj da poduprete optužnicu s lažnim dokazima, neistinitim tvrdnjama, unaprijed dogovorenim i sročnim svjedočenjem, što je sve bilo nametnuto svjedocima jedne i druge strane. Mojoj apologiji nije nakana da bude samoobrana i neće ni biti. Namjera joj je da bude prigovor, i bit će: polazeći baš od važnog dokumenta koji mi je pripisan i koji je bio nit vodilja cijelog suđenja. Važnog dokumenta, po mom mišljenju, jer je tipičan za sve procese koji se vode u zemljama gdje je za-

---

ke, Bliskog istoka do Irana i Iraka, i danas, sa skoro sedamdeset godina života, veoma je aktivna u javnosti. Poslednji put je šokirala svetsku javnost krajem septembra 2001. godine, posle terorističkih napada na Njujork, kada je hrišćanske države pozvala na sveti rat protiv islamskih fundamentalista, koje je nazvala najvećom opasnošću za civilizaciju u XXI veku. Takvo njeno mišljenje, međutim, nije je sprečilo da 1999. godine podrži agresiju NATO na Saveznu Republiku Jugoslaviju.

2 Naslov originala “UNO UOMO”.

kon umoren zajedno sa slobodom. Niste sami u toj sramotnoj raboti, niste. Dok vam govorim, patrioti drugih zemalja bez zakona i slobode sigurno dijele istu sudbinu: sude im prijeki sudovi što služe tiranskom režimu, osuđuju ih na temelju lažnih dokaza, neistinitih tvrdnji, unaprijed dogovorenim i sročnim svjedočenjem, nametnutim svjedocima jedne i druge strane, priznanja sličnih priznanjima koja nisam nikad izgovorio ni potpisao: kao što dokazuje činjenica da na njima nema mog potpisa, već dvojice mučitelja koji se zovu Hazizikis i Teofilijanokos. Mučitelja lišenih uvažavanja gramatike, osim svega drugog. Noćas sam, konačno, mogao pročitati te papire i teško bi mi bilo reći jesam li se više zgražao zbog laži ili zbog osnovnih gramatičkih grešaka kojima vrve. Da sam ih imao prilike prije vidjeti, uvjeravam vas, i u stanju kome bih predložio poneki ispravak. Jao, s koliko nepismenih raspoláže ovaj režim! Reklo bi se da neznanje ide korak uz korak s okrutnošću.

Dakle, gospodo iz prijekog suda, vama je i te kako dobro poznato da je služenje lažnim dokumentom neprihvatljivo i s moralne i s pravne strane. A kako je ovaj proces izgrađen na takvom dokumentu, imao bih svako pravo da ga proglasim ništavim. Nisam ga proglasio nevaljanim jer vas nisam htio navesti da pomislite kako me je strah sučeliti se s optužbom. Jasno je da prihvaćam optužnicu. Nisam je nikad ni odbijao, nisam pobijao optužbe. Ni za vreme istrage ni pred vama. A sad ponosno ponavljam: Da, ja sam postavio eksploziv, ja sam izazvao eksploziju dviju mina. U namjeri da ubijem onoga koga nazivate predsjednikom. I jedino žalim što ga nisam uspio ubiti. To je već tri mjeseca moja najgora kazna, već tri mjeseca se bolno pitam gdje sam pogriješio i da bih dušu kad bih se mogao vratiti i uspjeti. Prema tome, optužnica ne izaziva moj gnjev, već činjenica da me se pomoću tih papira želi zablattiti, želi pokazati da sam ja odao ostale optužene, da sam ja izgovorio imena koja su spominjana u ovoj sudnici. Na primjer, ime ciparskog ministra Polikarpa Georgazisa. To je nečasnost, a tu se vidi i njena tipičnost. Da bi je osnažili moji su tužitelji, čak, rekli da imam prljavu kaznenu evidenciju, da sam kao dječak bio *teddy boy*, da sam odrastao kao lopov, zločinac i plaćenik. Karton moje kaznene evidencije je pred vama, gospodo iz prijekog suda, i na njemu možete provjeriti da ja nikad nisam bio *teddy boy*, ni zločinac, ni lopov, ni plaćenik. Uvijek sam bio, i ostao sam, borac koji se bori za bolju Grčku, za bolju sutrašnjicu, dakle za društvo koje vjeruje u čovjeka. Ja sam ovdje zato što vjerujem u čovjeka. A vjerovati u čovjeka znači vjerovati u njegovu slobodu. Slobodu misli, riječi, kritike, opozicije: sve ono što je Papadopulosov fašistički puč odstranio prije godinu dana. I evo nas kod prve optužbe protiv mene.

Prva je optužba, a i po težini, pokušaj rušenja države: član 509 Kričnog zakonika. A nije li paradoksalno da su tu točku optužnice protiv

mene podigli baš oni koji su 21. travnja 1967. prekršili član 509? Tko bi, dakle, trebalo da bude u ovom kavezu? Ja ili oni? Svaki građanin s malo mozga i malo hrabrosti odgovorio bi: oni. I dodao bi ono što sada ja dodajem: postavši čovjek van zakona, odbijajući da priznam vlast tiranina, ja sam poštovao a ne povrijedio član 509. Ali se ne zavaravam da ste me shvatili u ovoj točki, jer biste, da puč nije uspio, vi bili u ovom kavezu, gospodo suci: ne samo glavešine hunte.

Zbog toga o ovome ne želim više ništa reći i prelazim na drugu točku optužnice: dezerterstvo. Istina je: dezertirao sam. Koji dan nakon puča napustio sam svoju jedinicu i oputovao u inozemstvo s lažnom putnicom. Htio sam to učiniti istog dana puča, ne poslije. Ali me u tom smislu treba lišiti krivnje: na dan puča bila je vrlo napeta situacija s Turskom, i da je izbio rat moja dužnost kao Grka bila bi da se borim a ne da dezertiram. Budući da nije izbio rat, pohrlio sam ispuniti drugu dužnost: dezertirati. Gospodo suci, služiti vojsku jedne diktature svakako bi bilo izdajstvo. Izabrao sam da budem dezertir, dakle, ponosim se svojim postupkom, svojim izborom, a pošto sam to rekao, evo nas na točki optužbe koja vas najviše tišti: pokušaj umorstva šefa države. Započet ću tvrdnjom da, za razliku od brbljarija koje su ispričali moji mučitelji, ja ne volim nasilje. Mrzim ga. Ne sviđa mi se ni političko ubojstvo. Kad se dogodi u zemlji u kojoj postoji slobodni parlament i građani uživaju slobodu riječi, protimbe, mišljenja na drugi način, ja takvo umorstvo osuđujem s prezirom i ljutnjom. Ali kad se neka vlada nametne s nasiljem i nasiljem sprečava svojim građanima da se protive, da se slobodno izražavaju, čak da misle, onda je pribjegavanje nasilju potreba. Čak imperativ. Isus Krist i Gandi bi vam to bolje objasnili od mene. Nema drugog puta, a nije važno što ja nisam uspio. Slijedit će drugi. I uspjeh će. Pripremite se i drhćite. Ne, gospodine predsjedniče, ne prekijajte me molim Vas. Dolazim na treću optužbu i ubrzo ćete moći vikati na sve četiri strane da vaša uniforma ne drhće. Četvrta točka optužnice: posjedovanje eksploziva. Što vam još mogu reći osim onoga što sam rekao? Objasnio sam vam da su samo dvojica suoptuženih znali da se spremam izvršiti atentat ali nisu znali kakav atentat. Preuzeo sam odgovornost i za dvije bombe koje su istog jutra eksplodirale u parku i na stadionu. Objasnio sam da im je bila namjenjena samo demonstrativna uloga, uloga upozorenja, pa je zbog toga učinjeno da eksplodiraju, ne uzrokujući žrtve među stanovništvom. Nije važno ako su moji suoptuženi rekli drukčije u istražnim dokumentima koje su potpisali. Riječ je o dokumentima koji su izvučeni mučenjem. Kad bih ja mučio Hazizikisa i Teofilojanakosa, rekao bih im, čak, da im je majka prostitutka a otac peder. I pretpostavljam da sličnim sistemima valja pripisati klevetu koja se tiče Polikarpa Georgazisa. Znam, Papadopoulos bi mnogo dao da je ta kleveta

istina. I Joanidis. Tako bi imali izgovor za invaziju na Cipar, tamo uništiti nezavisnost kao što su ovdje uništili demokraciju. ali se obojica moraju smiriti: nijedan strani političar nije upleten u borbu koju ja zastupam. Ta se borba vodi ovdje, u domovini, gospodo, ne u inozemstvu: moja se grupa s razlogom naziva 'Grčki otpor'. A kad bi Polikarp Georgazis radio za Grčki otpor, za mene, bio bi to prvi slučaj da jedan obični vojnik poziva pod oružje ministra obrane. Ali onda, usprotiviti ćete se, odakle je taj eksploziv? Gospodo suci prijekog suda, neću vam to reći. Nisam to priznao za vrijeme strašnijeg mučenja, očekujete li možda da ću vam to priznati u obrambenom govoru? Ta će tajna umrijeti sa mnom. I s time sam završio. Ostaje mi samo da dodam jednu osobnu stvar. Ako želite, jedan mali akt osobnog ponosa. Vaši su svjedoci rekli da sam ja egoist. Dakle, da sam bio, da jesam, sasvim bih mirne duše ostao u inozemstvu. Umjesto toga, vratio sam se iz inozemstva, izlažući se opasnosti u borbi. Znao sam kakve me opasnosti čekaju. Isto kao što sada znam kakva me kazna očekuje. Sasvim mi je jasno da ćete me osuditi na smrt. Ali ja se ne povlačim, gospodo, iz prijekog suda. Štaviše, već sada primam tu kaznu. Jer je labuđi pjev pravog ratnika hropac koji ispušta pogoden plotunom streljačkog stroja tiranije."³

Završna reč na suđenju kazana 17.11.1968. godine

"Gospodo suci prijekog suda, tužilac Liapis je u svojoj završnoj riječi citirao boginju Temidu: božicu pravde. Ali ako moramo pribjegavati mitologiji, moramo to činiti bez grešaka u kojima se on sapliće čim otvori usta. Vaš državni tužilac je takva primitivna neznalica, gospodo, da čak ne zna da postoje dvije Temide: ona koja, držeći u desnoj ruci vagu a u lijevoj mač, jasnim pogledom gleda u vagu; i ona koja, držeći u lijevoj ruci vagu a u desnoj mač, povezanih očiju gleda u mač. Znam da ćete vi gledati u mač povezanih očiju. Ovo je politički proces: svi zločini koji su mi pripisani, od prevrata do dezerterstva, od posjedovanja eksploziva do atentata, svi su dijelovi iste optužbe koja je politička. Osim toga, gospodo iz prijekog suda, ne smijete sebi dopustiti blagost. Svaki od vas je proigrao glavu 21. travnja 1967. Mene ne osuditi značilo bi osuditi same sebe, značilo bi priznati vašu krivnju. Ja to tako dobro razumijem da se ne želim pozivati ni na kakvu olakšavajuću okolnost, koja bi vas mogla navesti na blažu osudu, i čak ponavljam: ja zahtijevam smrtnu kaznu koju požuruje državni tužilac. Neka budem strijeljan: to će poslužiti i moralnom objašnjenju moje borbe, borbe svakoga onoga koji se suprotstavlja prljavom režimu koji danas gazi Grčku."⁴

3 Oriana Falači, *Jedan čovek*, "Otokar Keršovani", Rijeka, 1978, str. 66-69.

4 *Isto*, str. 70-71.